

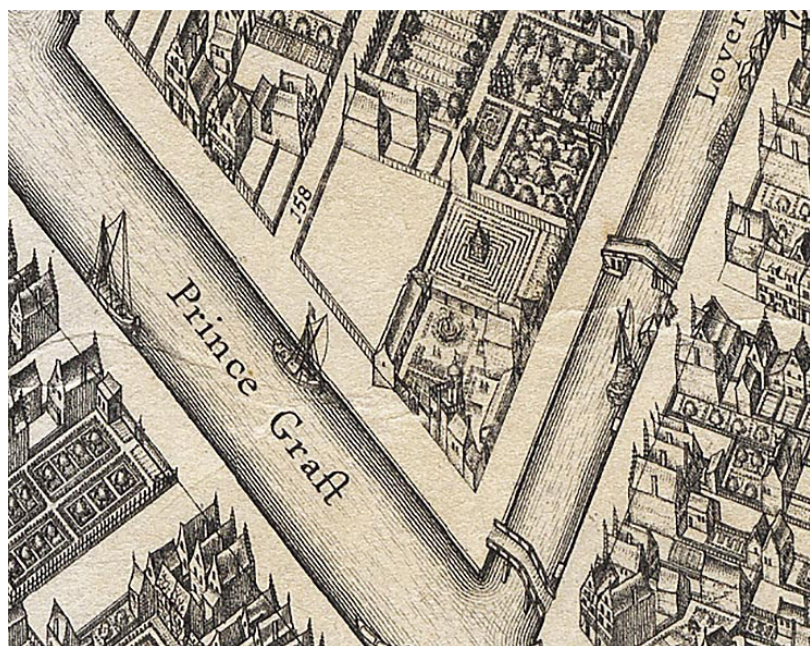
Johan Rieke en de Oude Doolhof

J. M. R. de 1870

Als we in de Beeldbank zoeken naar het werk van vader en zoon Rieke, valt meteen op hoeveel tekeningen je daar vindt van de Oude Doolhof (destijds sprak men van 'het' doolhof, tegenwoordig is het woord mannelijk). Blijkbaar was dat doolhof in hun tijd een begrip, maar tegenwoordig hoor je daar niet veel meer over. Ja, af en toe een artikeltje in een krant of tijdschrift, maar eigenlijk is het uit het collectief geheugen van de Amsterdammers verdwenen. Jammer eigenlijk, want deze doolhof heeft bijna drie eeuwen bestaan. Op Prinsengracht 338 is nog steeds het toegangspoortje te zien dat ooit de tekst droeg zoals op de tekening van J.M.A. Rieke rechts.

Laten we eens kijken hoe dit doolhof is ontstaan. De essentie van een doolhof is natuurlijk dat je de tuin niet kunt overzien, omdat de hagen te hoog en te dicht zijn. Daarom moet men de weg zien te vinden zonder te weten hoe te lopen. Toen men eenmaal de techniek om hoge struiken goed te modelleren beter beheerste, konden er doolhoven met hoge hagen ontworpen worden en

◀ Op de kaart van Balthasar van Berckenrode uit 1625 is de Oude Doolhof afgebeeld op de hoek van Prinsengracht en Looiersgracht

▶ Poortje met tekststeen van de Oude Doolhof

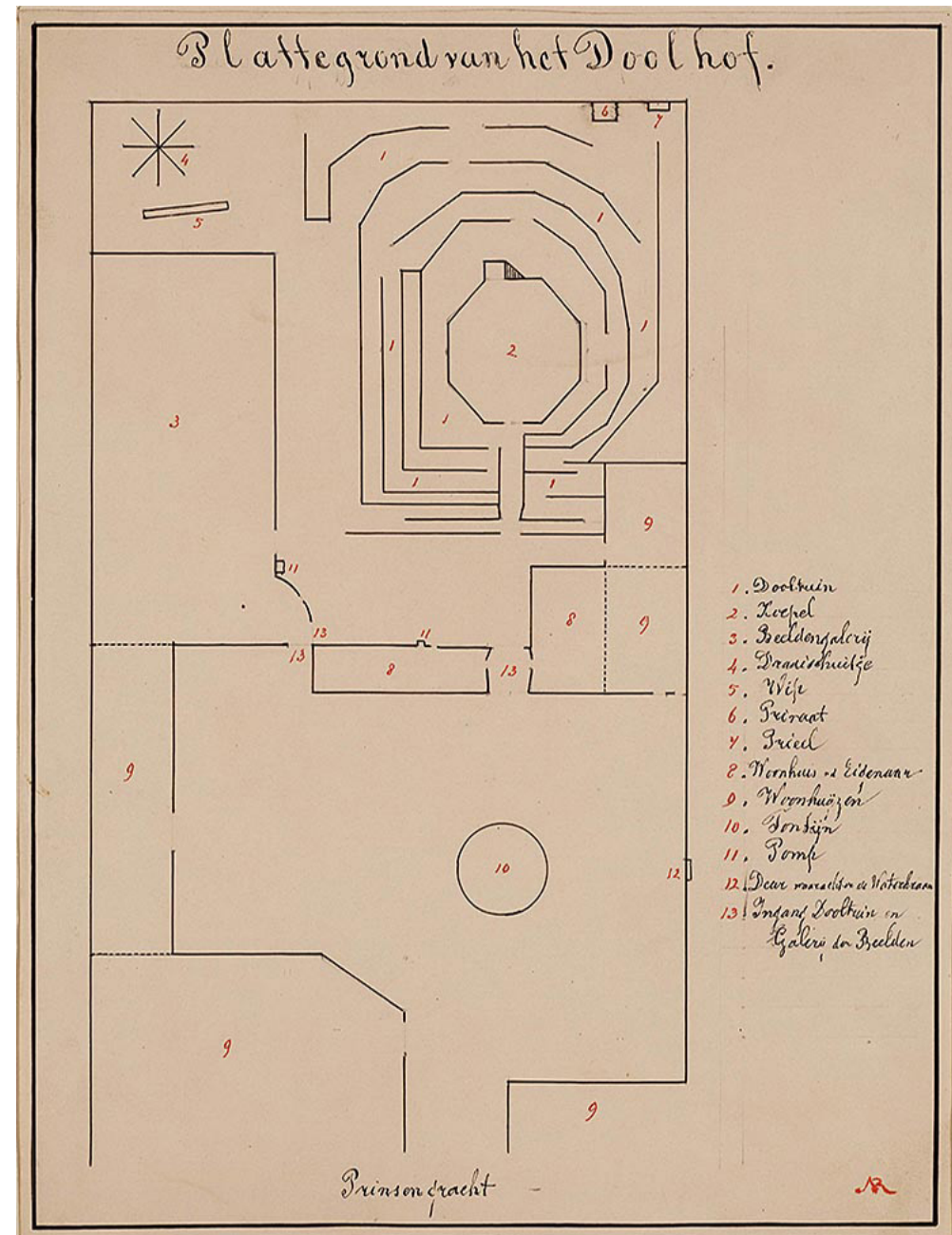

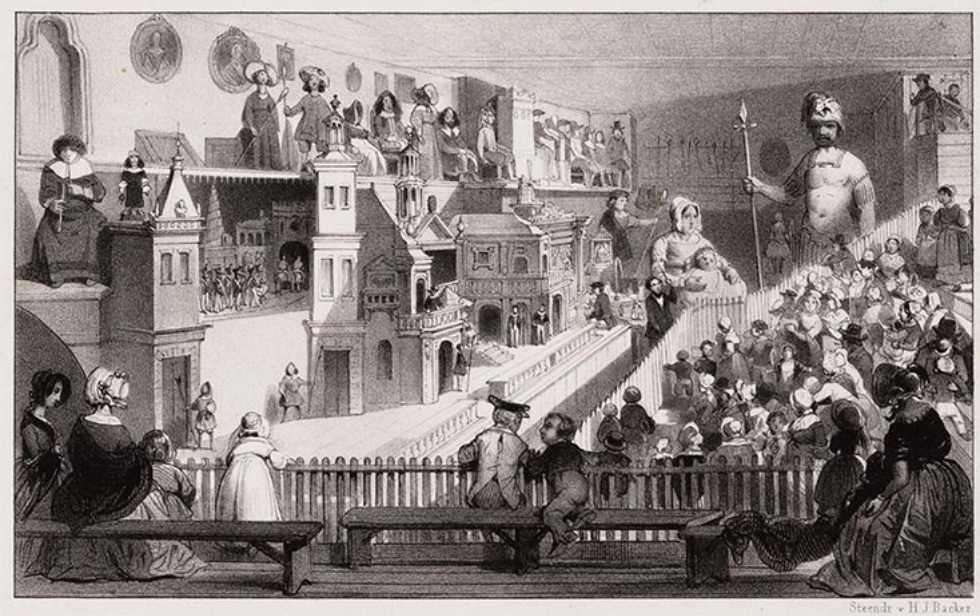
zien we begin 17de eeuw in Amsterdam bij verschillende herbergen vermaaks-doolhoven ontstaan. De doolhoven maakten deel uit van een grotere verzameling attracties.

Op de hoek van de Prinsengracht en de Looiersgracht stond ooit een poortgebouw dat toegang gaf tot een pleziertuin. Het bescheiden poortje links van de hoge stoep van Prinsengracht 338 is het laatste

- ▲ Vogelvucht van de Dooltuin met in het midden de uitkijktoren (koepel)
- Rieke maakte een plattegrond van de verschillende onderdelen van de Oude Doolhof

restant van deze Oude Doolhof. De poort gaf toegang tot een ruime binnenplaats, met aan het eind de eigenlijke doolhof die zeer populair was bij verliefde stelletjes.

Toen Vincent Jacobsz Coster aan het eind van de 16de eeuw hier een herberg met tuin opende, bevond deze locatie zich nog buiten de grenzen van toenmalig Amsterdam. Op het hoge dak van de herberg speelde op gezette tijden een orkestje om klanten te trekken. Na 1612, toen de grachtengordel en de Jordaan werden aangelegd, kwam de Oude Doolhof binnen de stadsgrenzen te liggen in wat nu bekend staat als het zuidelijke deel van de Jordaan.

De tuin is voor het eerst te zien op de prachtige en zeer gedetailleerde kaart van Balthasar Florisz van Berckenrode uit 1625: een vierkante

- ▲ Twee historiserende litho's van Hilmar Backer uit 1845 met situaties van 1645; boven de beeldengalerij...
- ... en rechts de eerste binnenplaats met fontein en daarachter de koepel in de Dooltuin op de tweede binnenplaats

doolhof op een omheind stuk grond. Daarnaast lag een binnenplaats die het begin- en eindpunt vormde van de rondgang langs de attracties van de pleziertuin.

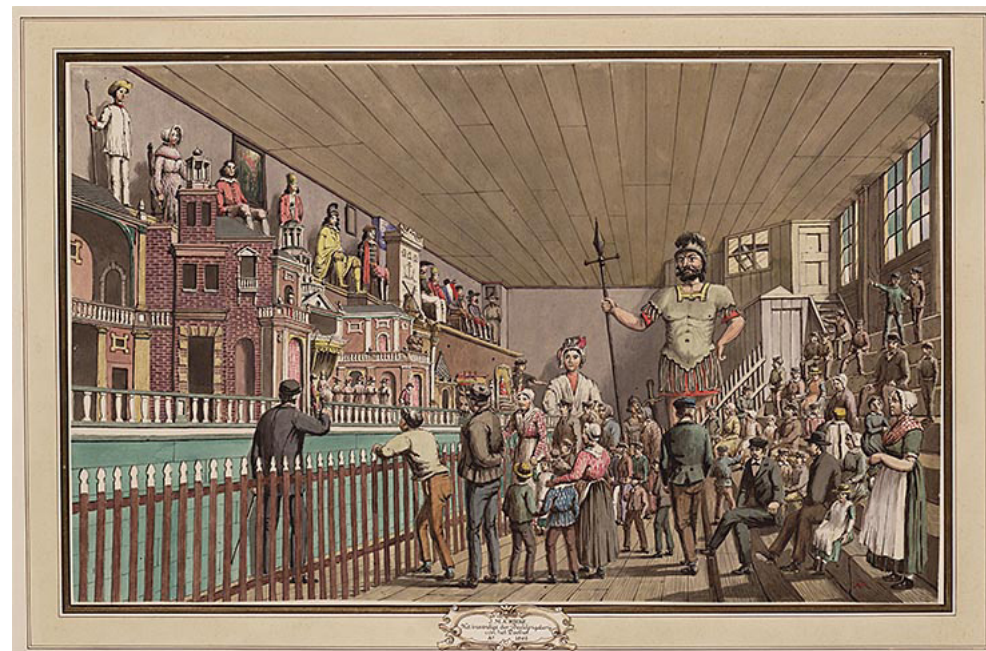
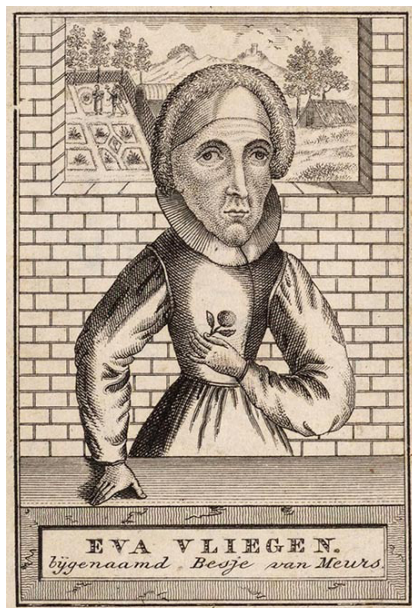
Vanaf 1640 werd deze tuin deel voor deel opgekocht door Celitje Jeurians, die hem verder uitbouwde en er een commercieel succes van wist te maken. Regelmatig kwamen er gedrukte folders uit over de tuin en haar 'kunst-rijcke werken'. De tuin werd uitgebreid met attracties als fonteinen en bedriegertjes.

Na binnenkomst door het poortje kwam je op een binnenplaatsje met twee fonteinen. Een ervan, geïnspireerd op de Bijbel, stelde een walvis voor die Jonas uitspuugde. Hier bevonden zich ook de zogeheten bedriegertjes, die onverwacht water konden sproeien tot schrik en vermaak van de bezoekers. Er stonden bankjes waar je bier en wijn

kon drinken en waar iets gegeten kon worden. Ernaast was een klein speeltuintje. Beroemd werd de galerij met de collectie beelden van historische figuren. De poppen stelden beroemde personen voor zoals de Bijbelse reus Goliath en zijn overwinnaar David, Willem van Oranje, de hertog van Alva en Sinterklaas. David, Goliath en de schilddrager werden rond 1650 neergezet.

De beelden zijn vermoedelijk gemaakt door Albert Jansz. Vinckenbrinck. De eerste eeuw kregen ze de ruimte: de vijf meter hoge Goliath stond op een paar meter afstand van de uitdagende David, de slinger paraat, met de

schilddrager tussen hen in. Een 'explicateur' vertelde het publiek luidkeels om wie het ging en een organist verzorgde de muzikale begeleiding. Een achterdoek toonde de Israëlitische en Filistijnse legers. Achter dat doek stond iemand verstopt die ervoor zorgde dat door middel van koorden en stangen David en Goliath hun hoofden konden draaien en hun ogen konden laten rollen. Zo kwamen de beelden tot leven, tot groot vermaak van de bezoekers, maar in de negentiende eeuw raakte het mechaniek versleten. Volgens een bezoeker uit 1845 draaide Goliath zijn hoofd maar moeizaam, 'met een ratelend geluid'. Een ander beeld dat tot de verbeelding sprak, was dat van Besje van

- ▲ Beeldengalerij van de Oude Doolhof met de beelden van David en Goliath; de tekeningen die Rieke hier maakte geven situaties van 1662-'63 weer
- Eva Vliegen, bijgenaamd het Besje van Meurs
- ◀ Links binnenplaats met achterkant van belendende woonhuizen - Gerrit Lamberts; rechts daarvan de koepel in de dooltuin - J.M.A.Rieke

Meurs, een vrouwtje uit het Duitse Noordrijn-Westfalen die 32 jaar lang niet gegeten zou hebben en later als bedriegster werd ontmaskerd. Het Oude Doolhof raakte bekend in binnen- en buitenland. Mensen kwamen van heinde en verre om dit gezellige tafereel te bekijken. De collectie beelden veranderde in de loop der eeuwen in een ratjetoe. Naast de eerdergenoemde beelden stonden er later onder andere ook een chinees, Van Speyk (van het kruitschip) en de Zweedse en Engelse koningen. De vorstelijke personen werden in de Franse tijd wel een poosje gepresenteerd als burgers.

Als je het binnenplaatsje overstak, kwam je bij de ingang van de doolhof dat in het midden een torentje met een koepel had. Vanaf het torentje had men goed zicht op de dwalende mensen in het doolhof en wie zelf verdwaald was, kon vanaf daar de doolhof overzien en uitvo-

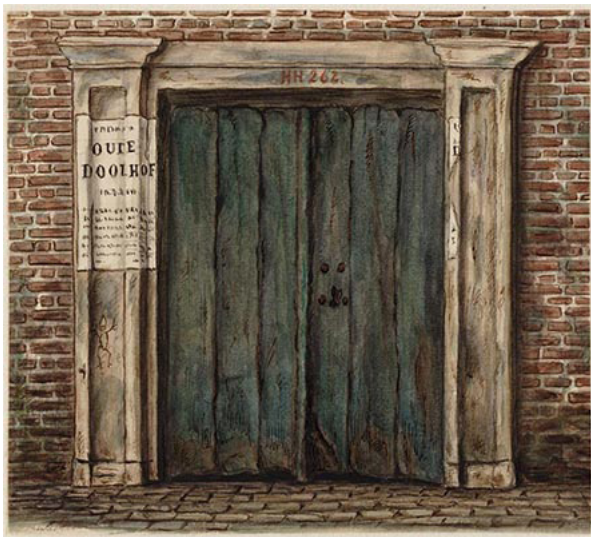
Plaats en Fontein van het Oude Doolhof, in 1645.

gelen hoe de weg weer terug te vinden.

Eind 18de eeuw raakte de Oude Doolhof behoorlijk in verval en in 1852 leek er een einde aan te komen. Door een reddingsactie kreeg het nog 10 jaar respijt, maar uiteindelijk viel in 1862 toch het doek. De gemeente nam bij sluiting de grond over en heeft er een armenschool gebouwd. Daarvan resteert nu alleen nog de dienstwoning op Prinsengracht 344.

De stad Amsterdam kocht de beelden van David en Goliath aan en

- ▲ Eerste binnenplaats met fontein op een litho van Hilmar Backer uit 1845 met de situatie van 1645
- ◀ Exterieur van de Beeldengalerij op de tweede binnenplaats, de situatie is van 1862 - J.M.A.Rieke

via het Rariteitenkabinet van het stadhuis op de Oudezijds Voorburgwal belandde de beeldengroep in 1926 in het Amsterdams Historisch Museum in de Waag op de Nieuwmarkt. Toen het Amsterdams Historisch Museum in 1975 naar de Kalverstraat verhuisde, kregen David en Goliath een prominente plek in

het restaurant dat ook naar hen vernoemd werd. Later verhuisden de beelden naar de Schuttersgalerij van het museum.

Momenteel is het Amsterdam Museum, zoals het museum tegenwoordig heet, vanwege een uitgebreide renovatie, gesloten. Het museum gaat naar verwachting in 2028 weer open. Goliath en David zijn tijdelijk uitgeleend aan de kunstbeurs PAN waar ze als enorme blikvangers de bezoekers welkom heten.

Ria Scharn

De afbeeldingen komen uit de beeldbank van het Stadsarchief Amsterdam, tenzij anders aangegeven

- ▲ Vandaag ziet de binnenplaats van de Doolhof er zó uit; een vrij toegankelijke stadstuin (foto: indebuurt.nl)
- Johannes ter Gouw legde in 1864 het onderkomen toegangspoortje aan de Prinsengracht vast; buurtletters en huisnummer HH262 kreeg het in 1853
- ◀ Op deze foto de gevelwand aan de Prinsengracht met datzelfde poortje precies in het midden